

Ema Vesely

SAKRAMENT POKORE I POMIRENJA U STOLJETNIM PROMJENAMA

Malo je koji sakrament u stoljetnom hodu naše Crkve doživio tako značajne promjene kao sakrament pomirenja i pokore. Od javne zadovoljštine za javni prijestup, taj je sakrament s vremenom dobio sasvim privatni karakter tzv. osobne ispovijedi zapečaćene ispovjednom tajnom. Suvremena kriza struktura, što u ovo pokoncilsko vrijeme obilježava sve oblike crkvenog života, nije mimoišla ni sakrament pomirenja; dapače, podaci nam govore o alarmantnom stanju na tom području crkvene prakse. Pitanje je da li je u krizi sadašnji oblik tog sakramenta ili pak kršćani koji više ne osjećaju potrebu ispovijedi i pokore. Na to je htjela odgovoriti Sinoda biskupa, koja je prethodne godine raspravljala o temi *Pomirenje i pokora u poslanju Crkve*.

Promjene što ih je doživljavao taj sakrament bile su odraz vremena, mentaliteta i pastoralnih potreba kojima se Crkva prilagođavala. O tome želimo izvijestiti u ovom kratkom informativnom prikazu.

Pokornička praksa prve Crkve

Kršćanin prvih vremena bez velikih bi se teškoća snašao u današnjem obliku sakramenta krštenja i Euharistije. Ostao bi međutim iznenađen sakramentom pokore. Iako su se kroz povijest tog sakramenta uvijek provlačile dvije konstante — obraćenje grešnika i pomirenje koje podjeljuje Crkva — u tijeku čitavog niza stoljeća nastupile su brojne i značajne promjene s obzirom na njegov oblik.

Tako povijest sakramenta pokore govori o trajnoj prisutnosti bitnih elemenata, iako otkriva i raznolikost i određenu slobodu kojom i danas Crkva raspolaze kada se radi o obnovi sakramenta pokore i pomirenja. Taj sakrament

proživljavao je krize i promjene, u njegovoj obnovi Crkva je pokazivala svoju stvaralačku snagu koja se ni danas nije iscrpla. Kroz stoljeća ona ga je nastojala prilagoditi istodobno ne mijenjajući njegovu temeljnu strukturu. Činila je to zbog potreba vjerničkog puka i radi boljeg služenja čovjeku usred njegove životne, društvene i kulturne uvjetovanosti.

U načinu kako se u prvim stoljećima života Crkve prakticirao sakrament pokore i pomirenja očituje se želja da se daje zadovoljština za uvrede koje su nanesene svetosti Crkve jer su neki grijesi snažno odudarali od svetosti prve zajednice čiji su članovi bili spremni i život dati za vjeru. Zato je u to prvo kršćansko vrijeme i pokora bila ozbiljna.

Opće je uvjerenje da se već od II. stoljeća u Crkvi ustalila javna i jedna jedina pokora u životu kršćanina. Ako bi netko sagriješio ubojstvom, preljubom, apostazijom, mogao je dobiti odriješenje samo kad bi se podvrgnuo teškoj pokori koja je bila obilježena postom i tjelesnim trpljenjima te sudjelovanjem u pokorničkim liturgijama. Pokora je bila javna jer je i grijeh bio javni i svima poznat. Vjernik bi bio progнан iz Crkve i nije mu bilo dopušteno da se u nju vrati dok nije ispunio propisanu pokoru. Za sve to vrijeme cijela je zajednica — biskup, svećenici i vjernici — ustrajno za njega molila. Kada je biskup prosudio da je pokora ispunjena, podjeljivao bi za vrijeme liturgijskog slavlja pomirenje pokorniku polažući na njega ruke. U V. stoljeću to pomirenje s Crkvom počelo se slaviti na Veliki četvrtak, kada bi pokornicima opet bilo dopušteno da uđu u Crkvu i da pristupe Euharistiji.

Naravno da je u tim prvim stoljećima na području pokorničke prakse bilo i čudnih doktrinarnih i praktičnih zastranjenja. Tako su na primjer rigoristi, poput Tertulijana, tvrdili da se ne mogu oprostiti svi grijesi.

Pokora prvih stoljeća bila je jedna jedina i shvaćena kao duboko povezana sa sakramentom krštenja. Sveti je Ambrozije tvrdio da, kao što je krštenje jedno jedino, tako je i pokora jedna jedina. Prema tome, toj se javnoj pokori moglo pristupiti samo jednom u životu, i sve to iz straha da odveć često primjenjivani lijek ne bi postao banalan i nedjelotvoran za grešnika.

Takva javna i jedina pokora imala je i svoje prednosti. Naglašavala je vidik pomirenja grešnika s Crkvom pošto bi se on u pokori pomirio s Bogom, dakle, komunitarni vidik ili grijeha ili oprostjenja koje je dijelila Crkva. Pokora je bila proživljavana unutar crkvene zajednice, koja je zauzeto molila za pokornike i osjećala se solidarnom s njima, tako da su svi njezini članovi na neki način bili pozvani proživljavati pokoru i pomirenje.

U skladu s čovjekovom bitno vremenitom prirodom i pokora se izvršavala u vremenu. Bila je naglašena povezanost krštenja i pokore, tako da je Tertulijan mogao napisati da su krštenje i pokora dvije splavi čovjekova spasenja.

Kriza javne pokorničke prakse

Još od prvih vremena imao je sakrament pomirenja i pokore jasan osobni značaj: pomirenje grešnika s Bogom događalo se u pomirenju s Crkvom, koju predstavlja cijela zajednica unutar koje pokornik živi pokoru. Grijesi su bili određeni, ozbiljni, iako se i savjest vjernikâ pomalo profinjuje. Proces sve dublje i izrazitije personalizacije, siguran i nepovratan, još je utjecao na smjer raz-

vitka, tako da je svijest o crkvenoj dimenziji sakramenta pokore postupno počela dolaziti u drugi plan. Istodobno je javna pokora, koja se u crkvenoj praksi zadržala sve do VI. stoljeća, doživljavala svoj postupni nazadak. Vjernici su u njoj otkrili mnoge negativne strane. Novopokrštenim narodima počela je javna pokora izgledati odveć oštra, a njezine obveze pretjerane. Smetalo je što je pokornik za cijeli život bio obilježen i što je bio prisiljen živjeti poput nekog pseudonaba, isključen iz crkvene zajednice, iz bračnog, pa eventualno i iz vojničkog života. Već u to vrijeme počela se osjećati potreba za većom diskrecijom i za čuvanjem ispovjedne tajne. Nadasve je bilo nezgodno što se pokora nije mogla ponoviti pa su je mnogi što duže odgađali, tako da je na kraju postala sakramentat umirućih, a mnogi su kršćani zbog toga cijeli život ostajali u takozvanom *sakramentalnom vakuumu*.

Tajna i ponovljiva pokornička praksa

Kriza je tada izazvala promjenu, novo i originalno rješenje; pomalo se od javne i jedne jedine pokore počelo prelaziti na privatnu i ponovljivu pokorničku praksu. To je, sigurno, bio najvažniji događaj u povijesti sakramenta pokore i pomirenja. Začetnici nove pokorničke prakse, koja se počela širiti već u VI. stoljeću, bili su irski monasi. Sadržaj ispovijedi, kao posljedica prije spomenute personalizacije, bili su sada i *teški*, a ne samo *smrtni grijesi* javnih ispovijedi.

Ispovijedalo se izabranim monasima koji nisu morali biti svećenici. Ovi bi, pridržavajući se takozvanog *tarifara*, neke vrste ustanovljenog »cjenika« za grijeh, označavali određenu pokoru za pojedine grijeh, već prema njihovoj težini. Pokora je bila ozbiljna i *teška*. Takva pokornička praksa nije uključivala odrješnje jer je još uvijek vladalo uvjerenje da se grijesi opraštaju nakon izvršene pokore, to jest zadovoljštine. Nije, osim toga, uključivala ni neko liturgijsko pomirenje. Iako su je biskupi, za koje je oprostenje grijeha još uvijek bilo vezano samo uz javnu pokoru, osuđivali ili tek podnosili, privatna se pokornička praksa s vremenom posvuda pomalo nametnula. Najprije je bila prakticirana zajedno s javnom, a onda ju je posve zamijenila. Na taj je način nova pokornička praksa postupno poprimila psihološki i juridički vidik, dok je crkvena dimenzija bila svedena samo na osobu ispovjednika koji se ograničavao na prosuđivanje težine grijeha promatranog kao prekršaj zakona. Naglasak je bio postavljen na zadovoljštinu i nadoknadu. I ovaj način imao je u sebi još dosta mehaničkih i izvanjskih elemenata pa je morao ustupiti mjesto novom obliku pokorničke prakse.

Privatna i tajna pokornička praksa

Značajna promjena nastupila je godine 950.: nakon priznanja grijeha uvedena je liturgija pomirenja, zapravo odrješnje grijeha koje je na IV. lateranskom koncilu 1215. dobilo oblik »Ja te odrješujem...«, koji je zadržan do naših dana i svakako se može nazvati najkraćom i najsudbonosnijom rečenicom koju čovjek-ispovjednik može uputiti drugom čovjeku.

Odjednom je bio izmijenjen red pokorničkih čina: od sada je odrješenje prethodilo zadovoljštini za grijeh. Pomirenje, nazvano odrješenje, sada je pokorniku davano prije no što bi on izvršio djela pokore. Istodobno je privatna pokornička praksa u prvi plan postavila one unutrašnje i tajne vidike sakramenta, a to su pokajanje i ispovjedna optužba, dok su znatno ublaženi njegovi vanjski vidici, karakteristični za javnu pokoru. Sada je sakramentalni znak predstavljao tajni ispovjedni dijalog i odrješenje. Budući da je bila ponovljiva, privatna je pokornička praksa borbu s grijehom gledala kao neprestano proživljavanje i ispunjavanje krštenja. Istina je da je afirmacija privatne pokorničke prakse, s druge strane, dovela do smanjenja komunitarnog poimanja bilo grijeha bilo pokore te do smanjenja svijesti da zadovoljštinu treba ispuniti javno unutar zajednice. Pomirenje se više nije doživljavalo, kao prije, u sklopu cijele zajednice. Pokornik se pomirivao s Bogom i s Crkvom koju je od sada predstavljao samo ispovjednik.

Ovaj prijelaz od javne na privatnu pokorničku praksu bio je velika promjena koju je provela Crkva u želji da sakrament učini plodnijim i pristupačnijim svojim vjernicima. Ona je dopustila da se izmijeni red pokorničkih čina, da se opraštaju svi grijesi. Od jedne jedine i jednom u životu dopuštene pokore prešla je na ponovljenu, od oštih i produženih kazni na lagane, od pomirenja, koje je pokorniku mogao podijeliti samo biskup, na odrješenje koje može dati svaki svećenik. U svoju je praksu uključila i novo shvaćanje grijeha; smrtnim grijesima pridružila je optužbu i za teški grijeh, što je, s druge strane, popratilo postupno ublažavanje nametnute pokore. Prije spomenuti IV. lateranski koncil dodao je svemu tome odredbu da se svaki kršćanin jednom godišnje ispovijedi prije uskrse pričesti. Takvu, već uobičajenu praksu odobrio je i potvrdio Tridentinski koncil i ona se zadržala sve do danas.

Sinteza novog poimanja sakramenta pomirenja u teologiji svetog Tome Akvinskog

Prije svega treba još spomenuti da je ovaj novi sistem privatne i ponovljive ispovijedi našao svoju najuravnoteženiju i konačnu sintezu u teologiji svetog Tome Akvinskog: pokornikov ljudski čin — pokajanje te ispovjedna optužba i zadovoljština, materija su sakramenta pokore i pomirenja, dok odrješenje, kao čin Crkve, predstavlja formu.

Tako je protumačena potreba da se za odrješenje grijeha treba obratiti Crkvi. Naime, oprostjenje daje Bog zbog posredništva Krista i Crkve, koje se ostvaruje u odrješenju. Pokajanje kao posve unurtašnji čin, sadrži *votum*, to jest istinsku i djelotvornu želju da se ostvari vidljiva i društvena vanjšina sakramentalnog znaka. Drugim riječima, pokornička optužba grijeha smatrana je zadovoljštinom za grijeh i dovoljna za sud ispovjednika. Ovako novo poimanje naglasilo je sudioništvo pokornika u slavljenju sakramenta pokore, a isto tako da su njegovi čini jedno sa svećeničkim odrješenjem, da su, naime, materija i forma sakramenta. Unutrašnji vidik sakramenta pokore — pokajanje i oprostjenje grijeha — čini jedinstvo s vanjskim vidikom — s ispovjednom optužbom, odrješenjem i zadovoljštinom. Pomirenje grešnika djelo je Božjeg milosrđa i posredništva Krista i Crkve.

Tridentinski koncil postavio je neke dogmatske tvrdnje o kojima treba voditi računa pri svakom razmišljanju o sakramentu pokore. Tvrdio je da je božanskog porijekla, ne samo sakramentalna ispovijed već i njezina cjelovitost i specifičnost. Nije dovoljna nepotpuna općenita ispovijed kada se može obaviti potpuna optužujući se za sve pojedinačne smrtne grijeha sa svim prigodama koje eventualno mijenjaju težinu grijeha. Naučavanje Tridentinskog koncila o sakramentu pokore i pomirenja treba promatrati u svjetlu pokreta reformacije, kontekst su njegovih odluka problemi o kojima u 16. stoljeću raspravljaju katolici i reformatori.

Tridentinska nauka postavila je neke čvrste točke s obzirom na sakrament pokore i pomirenja. Ipak se danas neki katolički teolozi pitaju imaju li neke njegove definicije baš pravu dogmatsku vrijednost. Treba, osim toga, ono što je u toj nauci konačna dogmatska tekovina razlikovati od disciplinske norme ili jednostavnog posvećivanja onoga što je do tada bio običaj, a to Crkva isto tako može izmijeniti na veće dobro duša i zbog eventualne neprikladnosti dosadašnje prakse.

U isto vrijeme uvedene su na širem planu ispovjedaonice, kojima je bio zadatak na neki način odijeliti ispovjednika od pokornika, čini se još više od pokornica, kojima se odrješenje moglo podjeljivati samo u ispovjedaonicama.

»Red pokore«

Drugi je vatikanski koncil bio svjestan krize sakramenta pomirenja i pokore, pa je istaknuo crkvenu dimenziju sakramenta jer sakramentalna ispovijed, iako privatna, nikada nije posve privatni čin već crkveni događaj u kojemu se grešnik pomiruje ne samo s Bogom nego i s Crkvom. Koncil je tražio da se ponovno prouči obred i formula, da bi što jasnije izražavali prirodu i djelovanje sakramenta pokore i pomirenja. U tu je svrhu Kongregacija za nauku vjere objavila dokument *Ordo Paenitentiae — Red pokore* s datumom 2. prosinca 1973. Iako se radi o značajnom dokumentu koji je obilježio posljednji moment duge prakse pokore u Crkvi, ne može se reći da je urodio velikim rezultatima pa je zato Ivan Pavao II. s pravom smatrao potrebnim sakramentu pokore i pomirenja posvetiti jedno zasjedanje Sinode biskupa.

Suvremena kriza sakramenta pokore i pomirenja u brojka

Dok u zapadnim zemljama katolici sve više zaziru od ispovijedi, jer ne žele svoje grijeha iznositi ispovjedniku, njihovi suvremenici osjećaju potrebu da svoje najintimnije životne tajne otkrivaju kakvom psihoanalitičaru ili čak i voditelju koje zabavne emisije. Još od vremena prije Koncila opaža se da je sve manje katolika koji se redovito ispovijedaju. Prema podacima koje donosi talijanski časopis *Il Regno*, u Italiji 50% katolika nikada ili gotovo nikada ne pristupa sakramentu pokore i pomirenja. Kod mladih taj postotak doseže 53,04%. Ni u drugim zemljama nije bolje stanje.

U Francuskoj je još 1952. 37% stanovništva izjavilo da se nikada ne ispovijeda, a 1974. postotak onih koji se ne ispovijedaju dosegao je 52%, dok godišnju ispovijed redovito obavlja 29% Francuza. U Njemačkoj se broj vjernika koji redovito pristupaju ispovijedi u posljednjih dvadeset godina smanjio s 51% na 8,5%. U Sjedinjenim je Državama obavljeno ispitivanje među mladima koji su odgojeni u katoličkim školama. Rezultati su pokazali da se broj onih koji se redovito ispovijedaju u deset godina, od 1963. do 1973., smanjio s 38% na 17%.

To se evo događa u crkvenim zajednicama s određenom tradicijom i koje imaju dovoljno svećenika. Treći svijet, odnosno misijski krajevi, poznaju drugu vrstu problema, nemaju dovoljno svećenika. Na primjer u Africi i Oceaniji ima zajednica koje svećenika vide jednom ili dvaput godišnje i teško da tada mogu obaviti osobnu ispovijed svi vjernici koji bi to željeli. Nije mnogo bolje stanje ni u Latinskoj Americi.

Treba svemu tome dodati činjenicu da danas od oko 800 milijuna katolika samo 330 milijuna živi u Evropi i Sjevernoj Americi; dakle u zapadnom svijetu, u starim katoličkim zajednicama i sa zapadnim mentalitetom. Ostalih 470 milijuna živi u trećem svijetu, u misijskim krajevima s drukčijim mentalitetima i poimanjima pa čak i zahtjevima s obzirom na sakrament pomirenja i pokore.

Mogući uzroci suvremene krize

Općenito je uvjerenje da je kriza nastupila zbog više razloga. Prvim uzrokom krize sakramenta pokore i pomirenja smatra se gubitak *svijesti o grijehu*, što je posljedica mentaliteta našeg vremena koje je izgubilo potrebu za pokorom i ne mari za obraćenje. Razgovor o sakramentu pokore i pomirenja postao je delikatan, a na riječ grijeh razvila se alergija.

Donekle se uzrokom krize smatraju i neka nova moralna shvaćanja kao *temeljno opredjeljenje i strukturalni grijeh*. Pod *temeljnim opredjeljenjem* razumijeva se osnovna odluka o vlastitoj egzistenciji, koja nastaje u srcu kao odgovor Bogu, a izražava se u pojedinačnim činima. Radi se o usmjerenosti života neke osobe u cjelini ne obazirući se toliko na pojedine čine i momente. Ako je život usmjeren na Boga, pojedini čini, možda i ne sasvim u skladu s Božjim zakonom i ne posve dobri u sebi, neće razoriti *temeljno opredjeljenje* za Boga. Može se raditi i o teškim grijesima, ne smrtnima, oni ipak ne razaraju vez saveza s Bogom i, prema nekim teozolozima, ispovied nije prijeko potrebna. Važan je ne jedan čin već stanje i odnos prema Bogu. No općenito je uvjerenje da *temeljno opredjeljenje* ne može biti kriterij za razlikovanje težine grijeha i da cijelo to poimanje, iako ima neke vidike istinitosti, nije u skladu s dosadašnjom crkvenom predajom.

U posljednje vrijeme raširilo se poimanje grijeha kao kolektivne, društvene pojave, ne kao osobnog čina, već kao sukrievnje i sudjelovanja u održavanju nepravednih i prisilnih struktura. Tako shvaćeni grijeh nazvan je *strukturalnim grijehom*. Na taj je način grijeh premješten na područje ideologije, a pojedinačna odgovornost zamijenjena kolektivnom. Sakramentalna ispovijed dovedena je u pitanje jer je teško razabrati koliko osoba pojedinim činima postaje sudionik u podržavanju nepravednih i grešnih struktura. Kako se netko može optužiti za

glad u svijetu, za utrku u naoružavanju ili klasnu borbu? Kršćani koji se ispituju o svojoj solidarnosti s drugima u tim grijesima nastojanje da svladaju vlastite grijehe zamijenili su radom za preobražaj društva, odnosno borbom protiv *strukturnog grijeha*. Budući da je grijeh konkretiziran u nepravednim strukturama, korisna je samo njihova promjena i obraćenje. Sva interiorizacija grijeha što je provodi kršćanstvo nema smisla. Kada se radi o strukturnom grijehu, posebno je pitanje čovjekova sloboda. Očito je da je osoba, pojedinac, često prisiljen popustiti pred silom struktura i različitih činitelja koji ga primoravaju, njime manipuliraju i uvjetuju njegovo vladanje prema unaprijed određenom cilju. Zato se nužno postavlja pitanje: je li čovjek slobodan i odgovoran za svoje čine usred takve situacije? Može li krivnju i moralnu odgovornost za njih prebaciti na društvene strukture?

Neki teolozi smatraju da su i strukture plod osobnog grijeha kao što isto tako mogu biti novi poticaj za grijeh. Svaki grijeh ima i društvenu dimenziju jer je čovjekova volja usmjerena na društvo. Osobni grijeh utjelovljuje se u organizacijama i strukturama koje utječu na ljudsku slobodu i vode u grijeh vršeći nad čovjekom otuđujuću i razornu prisilu. Radi se o zatvorenom krugu iz kojega se može izaći jedino tvrdeći da je čovjekovo dostojanstvo u slobodi i da je on jedini počinitelj grijeha, sposoban griješiti i ne griješiti, pa, prema tome, mijenjati sebe i društvo.

Zaključak

U ova dva tisućljeća postojanja kršćanstva i Crkve, sakrament pomirenja i pokore proživio je zanimljiv razvojni put. Ostaje, međutim, pitanje kakav će izaći iz sadašnjeg kriznog previranja i kakve će promjene na njemu izvršiti ovo naše, naglim preobražajem obilježeno vrijeme. Možda će mu treće tisućljeće kršćanstva donijeti neki novi oblik zadržavajući bitne elemente koji su njegova konstanta još od prvih kršćanskih vremena. No ipak će taj sakrament i dalje biti znak pokore i pomirenja s Bogom i ljudima po Crkvi i u Crkvi.